

УДК 316.354.4+316.354.061

Т.Стеценко

МІСЦЕ ДОВІРИ В ТЕОРЕТИЧНІЙ МОДЕЛІ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

У статті розкривається взаємозв'язок категорій “довіра” та “соціальний капітал” через теоретичну модель структури соціального капіталу. Відштовхуючись від розробок теоретиків соціального капіталу і довіри, автор розбудовує теоретичну модель структури соціального капіталу і визначає місце довіри в цій структурі, її взаємозв'язок з іншими структурно-функціональними компонентами.

Keywords: *trust, social capital, structural elements, functional elements.*

Ключові слова: *довіра, соціальний капітал, структурні елементи, функціональні елементи.*

Ключевые слова: *доверие, социальный капитал, структурные элементы, функциональные элементы.*

Дискусія про соціальний капітал є найсучаснішим витком у дослідженні феномену довіри. В даному напрямі довіра вивчається як складова соціального капіталу. Такий підхід дає змогу визначити, яким чином довіра циркулює в суспільстві через відносини між індивідами, об'єднуючи розрізнених соціальних суб'єктів у соціальні утворення, тим самим генеруючи деякий ресурс – капітал нематеріальної природи – яким володіють як окремі індивіди, так і саме суспільство, який наростає або зменшується, зумовлюючи соціальні зміни у різних сферах суспільного життя, тим самим видозмінюючи суспільство, а також саму сутність довіри.

На думку українського соціолога В.Степаненка, “концепція соціального капіталу, вочевидь, також задовольняє визначену методологічну потребу на даному етапі розвитку

сучасної соціальної теорії (і соціології зокрема) в її традиційних спробах “вхопити” та визначити “мегаскладну” соціальну реальність, для того щоб хоч трохи наблизитися до відповіді на програмне запитання Зіммеля як “можливе суспільство?” (або в ближчій до цієї концепції інтерпретації – “які умови існування соціального солідарного, економічно і культурно розвиненого суспільства?”) [1, с. 25].

Якнайповніше осягнення соціального капіталу й усвідомлення ролі довіри у його існуванні видається можливим через побудову теоретичної моделі структури соціального капіталу. Класичний структурно-функціональний аналіз соціального капіталу надає можливість визначити спосіб побудови структурних елементів у середині соціального капіталу і окреслити набір функціональних елементів, які забезпечують його життєдіяльність.

Дослідженнями і розробкою концепції соціального капіталу і довіри найбільш ґрунтовно займалися П.Бурдьє, Р.Патнем, Дж.Коулмен, Ф.Фукуяма, Д.Гамбетта, Г.Беккер. Власне термін “соціальний капітал” є багатозначним і має широке поле для інтерпретацій. Соціологи визначають соціальний капітал по-різному, акцентуючи увагу на тих чи тих складових та індикаторах. Сам термін “соціальний капітал” було запозичено зі сфери економіки і за своєю сутністю він є метафорою. У соціологічній науці поняття “соціальний капітал” у широкий ужиток ввів П.Бурдьє, уперше використавши його у своїй роботі “Типи капіталу”, яка вийшла друком 1983 р. Поодинокі випадки вживання даного терміна траплялися і раніше, однак повноцінне функціонування в соціологічній науці пов’язане саме з ім’ям П.Бурдьє. Відповідно до дефініції Бурдьє “соціальний капітал є сукупністю реальних чи потенційних ресурсів, пов’язаних з володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання – іншими словами, з членством у групі” [2, с. 528]. Загалом Бурдьє виділяв декілька типів капіталів, серед яких – економічний капітал та капітали позаекономічної природи, до яких належать: культурний, символічний, соціальний. Він вказував на те, що різні

типи капіталів є взаємозв'язаними між собою та можуть конвертуватися один в інший, скажімо, матеріальний у символічний, і навпаки. При цьому Бурдье вбачав у соціальному капіталі дещо більше, ніж просто мережу соціальних зв'язків: "Існування мережі зв'язків не є природною або навіть соціальною даністю, сконструйованою раз і назавжди в результаті початкового акту інституціоналізації і представленої (як у випадку родинної групи) генеалогічним визначенням родинних зв'язків, що характеризують те чи інше соціальне утворення. Ці зв'язки є продуктом нескінченної роботи по інституційному оформленню, ключові моменти якого позначаються відповідними обрядами інституціоналізації..." [2, с. 529]. Таким чином, на думку Бурдье, "...мережа відносин є продуктом інвестиційних стратегій – індивідуальних чи колективних, свідомо чи несвідомо спрямованих на встановлення або відтворення соціальних відносин" [2, с. 530].

У своїх подальших міркуваннях Бурдье неодноразово акцентував увагу на такому важливому елементі соціального капіталу, як довіра. Бурдье зазначав, що "користуючись довірою і накопиченим нею капіталом зв'язків, люди здатні, як кажуть, "приходячи з порожніми руками, понести з собою весь ринок, маючи замість грошей своє обличчя, ім'я і честь" і навіть ручатися, незалежно від того, є в них гроші або немає" [3, с. 233]. Згодом його думку поділяють й інші теоретики, і довіра як складова соціального капіталу стає однією з центральних тем у соціологічних дискусіях стосовно цієї концепції. Надалі тези стосовно ролі й сутності довіри як елементу соціального капіталу розвинули Дж. Коулмен, Р. Патнем, Д. Гамбетта, Ф. Фукуяма та ін. Згідно з дефініцією Дж. Коулмана "соціальний капітал відзначається своїми функціями. Він охоплює безліч різноманітних складових, котрі характеризуються двома загальними рисами: вони, по-перше, складаються із декількох соціальних структур і, по-друге, полегшують визначені дії акторів усередині структури, будь-то індивід чи корпорація" [4, с. 124]. Р. Патнем виклав свої основні положення стосовно даної теми в роботах "Творення де-

мократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії” та “Боулінг поодинці. Зниження соціального капіталу Америки”. У своїх наукових працях він звернув увагу на те, що зростання дефіциту соціального капіталу в суспільстві надалі матиме негативний вплив як на окремого індивіда, так і на соціум загалом. Отже, Патнем визначає соціальний капітал так: “За аналогією до поняття фізичного капіталу і людського капіталу – інструментів та підготовки, які підвищують індивідуальну продуктивність, – “соціальний капітал” належить до особливостей соціальної організації, таких як мережі, норми і соціальна довіра, які сприяють координації та співпраці для спільної вигоди” [5, с. 67].

Ф.Фукуяма розкриває сутність соціального капіталу так: “Соціальний капітал – це визначений потенціал суспільства або його частини, що з’являється як результат наявності довіри між його членами. Він може бути втілений і в найдрібнішому базовому соціальному колективі – родині, і в найбільшому колективі із можливих – нації, і в усіх колективах, що існують між ними. Соціальний капітал відрізняється від інших форм людського капіталу тим, що, звичайно, він створюється і передається за допомогою культурних механізмів, таких як релігія, традиція, звичай” [6, с. 53].

На думку Фукуями, поняття капіталу завжди пов’язане з інвестиціями, і у випадку з капіталом соціальним роль інвестицій дещо відрізняється порівняно з іншими різновидами капіталу. “Соціальний капітал, який необхідний для створення такої моральної спільності, на відміну від інших форм людського капіталу неможливо отримати як віддачу від того чи іншого раціонального вкладу. Вкласти-ся у те, що зазвичай називається людським капіталом – у вищу освіту, в отримання професії механіка або програміста, – достатньо просто, людина повинна лише піти вчитися у відповідний навчальний заклад. Накопичення ж суспільного капіталу, навпаки, потребує адаптації до моральних норм визначеного співтовариства і засвоєння в його рамках таких добродійностей, як відданість, чес-

ність та надійність” [6, с. 53–54]. Отже, “соціальний капітал не може стати результатом дій окремої людини, він виростає із пріоритету суспільних чеснот над індивідуальними” [6, с. 54].

Проблемою соціального капіталу і дослідженням даного феномену опікуються не лише окремі дослідники, а й цілі інститути. Так, вивченням явища соціального капіталу активно займається транснаціональна організація “Світовий банк”. Когорта науковців під керівництвом Світового банку, залучених до дослідження соціального капіталу, на основі своїх здобутків, сформулювали таке визначення: “Соціальний капітал – це інститути, відносини і норми, які формують якісно і кількісно соціальну взаємодію у суспільстві. Останнім часом з’являється дедалі більше доказів, що соціальна єдність слугує визначальним фактором економічного процвітання і стійкого розвитку суспільства. Соціальний капітал є не просто сумою інститутів, які підтримують суспільство, а скоріше “клеєм”, який утримує разом його різні частини. Він складається передусім із горизонтальних зв’язків між людьми і включає соціальні мережі й відповідні норми, які впливають на продуктивність і добробут різних співтовариств. Ширше розуміння соціального капіталу, яке пояснює як позитивні, так і негативні аспекти, охоплює не тільки горизонтальні, а й вертикальні зв’язки між людьми, а також поведінку організацій і відносини між ними. Такий підхід бере до уваги, що горизонтальні зв’язки забезпечують співтовариствам ідентичність і спільність цілей, але водночас підкреслює, що за відсутності зв’язків, які поєднують різноманітні соціальні групи (релігійні, етнічні, соціально-економічні), внутрішньогрупові зв’язки можуть стати основою для переслідування вузьких інтересів і можуть перешкоджати доступу до інформації та матеріальних ресурсів, які інакше могли б надати значущу підтримку спільноті (наприклад, відомості про вакансії, доступ до кредитів і т.д.)” [7].

У вітчизняному Короткому соціологічному словнику надається таке визначення цього терміна: “Соціальний

капітал – це персональна мережа (егомережа) безпосередніх стосунків індивіда (актора), що виступає як соціальний контекст його дій, визначає міру його інтеграції в соціальне середовище, суспільство і забезпечує доступ до необхідних ресурсів життєдіяльності (матеріальні блага, інформація, емоційна підтримка та ін.)” [8, с. 495].

У кожному із наведених визначень соціальний капітал позиціонується переважно як благо, однак це не означає, що він завжди виконує позитивну функцію, тому що система соціальних зв’язків індивіда може бути призначена для досягнення цілей, які матимуть як позитивні, так і негативні впливи на інші соціальні утворення. Таким чином, сутність соціального капіталу визначають функції, які він виконує в суспільстві. Наприклад, дослідник Д.Гамбетта займався вивченням довіри в мережах сицилійської мафії, які мають значні накопичення соціального капіталу. Отже, окрім кооперативного співробітництва, профспілкових організацій, соціальних фондів, існують такі види соціального капіталу, як мафія, організована злочинність, банда, кругова порука, політичні та економічні клани. Власне принцип побудови різних типів соціального капіталу один і той самий, єдиною відмінністю є сутність цілей, які соціальний капітал поставлений досягати, тобто його функція в суспільстві – позитивна або негативна.

Створення, формування та накопичення соціального капіталу здійснюється як з боку соціальних акторів, так і з боку держави. З боку соціальних акторів, громадськості творення соціального капіталу відбувається завдяки взаємному актові прояву довіри, вихованню у собі та інших особах толерантного ставлення до інших соціальних суб’єктів, побудові взаєморозуміння, орієнтації на конструктивне співробітництво, спілкування, взаємоіснування і т. і., починаючи від кола сім’ї й завершуючи колом малознайомих людей. З боку держави накопичення соціального капіталу здійснюється через формування соціальних організацій, груп, введення соціальної політики, яка б зміцнювала солідарність у суспільстві, стимулювала по-

силення настанов на взаємодію, формування в суспільстві позитивних настроїв стосовно необхідності та перспектив соціальної взаємодії та кооперації. Іншими словами, держава створює умови для накопичення соціального капіталу, соціальний актор використовує або ж не використовує ці умови для накопичення свого соціального капіталу.

Виходячи з рівнів організації соціуму, соціальний капітал має декілька рівнів свого існування: індивідуальний (власник капіталу – індивід), груповий (власник капіталу – група, організація), соціальний (власник капіталу – соціальний інститут, суспільство, держава). Відповідно до величини соціального актора рівні соціального капіталу варто визначати як мікро-, мезо-, макро-. Ці рівні перетинаються між собою, як у випадку, коли актор, використовуючи свій соціальний капітал, може відкривати доступ до деяких матеріальних/нематеріальних благ соціальної групи, до якої він належить, самостійно ж дана соціальна група їх отримати не в змозі, і навпаки.

Соціальний капітал може збільшуватися або ж зменшуватися відповідно до кількості здійснених актів взаємної довіри між членами соціальної групи, спільноти та і суспільства загалом. Ф.Фукуяма, здійснивши аналіз ведення економіки в різних країнах, дійшов висновку, що економічно успішне і розвинуте суспільство зазвичай характеризується наявністю великого ресурсу соціального капіталу. Отже, суспільство, в якому потенціал взаємності, доброзичливості й довіри громадян один до одного високий і в перспективі зростає, є більш ефективним у соціальному та економічному аспектах своєї життєдіяльності.

Оскільки соціальний капітал охоплює різноманітні компоненти, він є складною багаторівневою структурою. Для того щоб краще зрозуміти механізми дії соціального капіталу і його сутність загалом, потрібно розглянути його структуру. Відповідно до здобутку зазначених вчених ми маємо змогу побудувати теоретичну структуру соціального капіталу. Соціальний капітал генерується державою, громадськістю і окремим індивідом. Для створення цього ресурсу в масштабі суспільства взаємодія цих соціальних

суб'єктів є необхідною. Без участі держави відтворення соціального капіталу відбувається також на рівні соціальної групи та індивіда, а не цілого суспільства загалом. Таким чином, соціальний капітал потрібно розглядати як ресурс окремого індивіда, так і ресурс суспільства.

У структурі соціального капіталу індивіда центральною ланкою взаємодії виступає сам актор, який сполучений системою соціальних зв'язків з мережею власних знайомств, що має декілька рівнів організації. Відповідно перший рівень – коло знайомств, яке є найближчим до актора – коло родини і родичів, другий рівень – коло близьких друзів, третій рівень – коло приятелів, співробітників, сусідів, осіб, з якими індивід має стійкі регулярні відносини, детерміновані спільною тематичною діяльністю/взаємодією (особисті перукар, лікар, тренер, репетитор, продавець у магазині, у якому обслуговується індивід і т. і.); четверте коло – знайомі знайомих/друзі друзів, особи, з якими індивід знайомий заочно. Соціальний капітал суспільства є системою зв'язків між соціальними групами, організаціями, інститутами, профспілками, які пов'язані між собою системою соціальних відносин, в основі якої лежать ті самі ресурси, що й в основі соціального капіталу особистості. На думку українського соціолога О.Демківа, “так чи інакше, індивідуальні соціальні капітали утворюють груповий соціальний капітал. Сума індивідуальних уподобань між інституційними деперсоніфікованими і персоніфікованими механізмами мобілізації ресурсів впливає на груповий соціальний капітал” [9, с. 109].

У середині мережі знайомств соціальні актори згруповані на різних рівнях організації та об'єднані між собою системою міжіндивідуальних зв'язків, які тримаються за рахунок набору різноманітних ресурсів. Довіра належить саме до цих ресурсів. Більшість дослідників, серед яких – П.Бурдье, Дж.Коулман, Р.Патнем, Ф.Фукуяма, Д.Гамбетта та ін., дійшли спільного висновку, що основним елементом соціального капіталу є довіра. Стосовно інших складових соціального капіталу, кожен з дослідників визначає різні компоненти. Наприклад, Дж.Коулмен виділяв такі

форми соціального капіталу, як зобов'язання, очікування, інформаційні канали і соціальні норми. На думку Патнема, соціальний капітал містить норми взаємності, соціальні норми, мережі суспільної активності. Ф.Фукуяма вважає основними складовими довіру та спонтанну соціалізованість – так він називає здатність індивіда швидко заводити нові знайомства, завдяки вмінню оперативного засвоєння норм та цінностей, притаманних тим чи іншим соціальним групам, організаціям. Однак за детальнішого аналізу видається, що коло функціональних елементів соціального капіталу значно ширше, мережа знайомств функціонує на тих самих зв'язках, що і тримається будь-яка взаємодія в суспільстві. Власне, тому я пропоную відносити до функціональних елементів соціального капіталу: довіру, солідарність, толерантність, злагоду, згуртованість, єдність, взаємодопомогу, соціальну підтримку, взаємність, соціальні очікування, зобов'язання, соціальні норми, соціальні та культурні цінності, громадську активність, соціальну активність, соціальну ініціативу, ризик, контроль, недовіру. Кожен з цих елементів виконує свою визначену функцію, тим самим забезпечуючи функціонування соціального капіталу загалом. Умовно вищезазначені компоненти за своїми функціями можна згрупувати так: 1) утворення і підтримання зв'язків (довіра, солідарність, толерантність, злагода, згуртованість, єдність); 2) обмін (взаємодопомога, соціальна підтримка, взаємність); 3) координація (соціальні очікування, зобов'язання, соціальні норми, соціальні та культурні цінності); 3) ціледосягання (громадська активність, соціальна активність, соціальна ініціатива); 4) захист (ризик, контроль, недовіра).

Отже, соціальний капітал складають стійкі структурні елементи, пов'язані між собою функціональними зв'язками. До структурних елементів соціального капіталу належать соціальні суб'єкти різних масштабів (від індивідів до соціальних інститутів, груп, організацій, націй, держав), до функціональних – елементи, які зумовлюють соціальну взаємодію акторів.

Теоретики довіри і соціального капіталу, як-то П.Бурдье, Дж.Коулмен, Р.Патнем, Д.Гамбетта та Ф.Фукуяма, вважали довіру базовим елементом соціального капіталу, оскільки соціальні зв'язки між акторами утворюються і підтримуються переважно через довіру, саме тому її роль у творенні соціального капіталу є основною. Відповідно до запропонованої дефініції довіра – це позитивна морально-етична та прагматична оцінка соціальним суб'єктом деякого суб'єкта з позицій його надійності й відповідності очікуванню суб'єкта, яка виступає орієнтацією на дію, імпульсом до взаємодії та характеризує готовність суб'єкта до кооперації. Поруч з довірою тісно існує та взаємодіє солідарність, яка є усвідомленням ідентичності, схожості з іншими соціальними суб'єктами, спільності цілей та способів їх досягнення, що нашоує соціального суб'єкта на виказування позиції співпраці і підтримки інших соціальних суб'єктів. Солідарність виражається у безкорисливій взаємодопомозі без запоруки подальшого обміну тими чи іншими благами, але передбачає потенційність відповідного ставлення у подальших спільних практиках взаємодії. Ще один компонент – толерантність – є якістю особистості, що дозволяє ставитися з терпінням, намагатися зрозуміти та приймати як даність поведінку соціальних суб'єктів: 1) що належать до інших соціальних груп, верств, національностей, країн; 2) слідує іншим культурним, соціальним, моральним нормам; 3) мають відмінні системи поглядів, вірувань; 4) мають відмінні від актора антропологічні характеристики, фізичні можливості. Ця властивість допомагає зміцнювати зв'язки між представниками різних соціальних груп, організацій, країн та налагоджувати їхню взаємодію. Іншим функціональним компонентом є злагода – узгодження, погодження системи поглядів та норм соціальних акторів, що дає змогу різним соціальним суб'єктам гармонійно взаємодіяти. Такий компонент, як згуртованість – це щільність зв'язків між членами однієї групи, що вказує на близькість контактів, а отже, на швидкість обміну різноманітними ресурсами в середині однієї групи. Згуртованість робить соціаль-

ну групу більш організованою, динамічною та забезпечує швидке встановлення спільних цілей, оперативне реагування на зміни, швидкий розподіл обов'язків, високу ціледосяжність. Дієвість соціального капіталу багато в чому зумовлена цією характеристикою. Далі серед функціональних елементів своє місце посідає єдність – соціальна риса, що виражається у реальному та потенційному об'єднанні соціальних сил з метою досягнення спільних для всіх учасників взаємодії цілей.

Наступною складовою є взаємодопомога – надання індивідом будь-якої допомоги, яку він може запропонувати у відповідь на допомогу іншого індивіда, іншими словами, взаємна допомога індивідів один одному. Близькою за своєю сутністю, але не ідентичною є соціальна підтримка. У складі соціального капіталу соціальну підтримку потрібно розуміти як акт моральної, матеріальної, дієвої або будь-якої іншої допомоги індивідові з метою забезпечення або продовження його комфортного існування. На продовження теми інтеракції наступним компонентом є взаємність, яка в структурі соціального капіталу є формою двобічної взаємодії індивідів, що передбачає справедливий внесок та рівноправну участь у спільній діяльності кожного з учасників взаємодії.

У контексті взаємодії своє місце займають соціальні очікування – сподівання на майбутню зміну ситуації, що можуть з'являтися внаслідок соціальної взаємодії. Можуть бути як позитивними, так і негативними. Як правило, взаємодія підпорядковується соціальним нормам, а детермінується соціальними і культурними цінностями. Так, у даному контексті соціальні норми будуть розумітися нами як система неписаних неформальних правил поведінки, які сформульовані відповідно до культури суспільства і є орієнтиром для різних форм соціальних практик окремих індивідів і їх кооперації зокрема. Відповідно соціальні та культурні цінності є системою пріоритетів явищ і предметів дійсності, яка відображає їх значущість для соціальних суб'єктів.

У різних формах тривалої взаємодії виникають зобов'язання, що являють собою взаємозалежні та взаємновизначені індивідами функції, які вони повинні виконувати в процесі спільної взаємодії.

Соціальний капітал, будучи інтерактивним утворенням, містить компоненти, покликані збільшувати кількість взаємних актів. До них передусім належить громадська активність – особистісна якість індивіда, що уособлює його здатність до безпосередньої участі у соціальних та суспільних процесах соціуму та співтовариства з метою досягнення тих цілей, які соціальний суб'єкт вважає справедливими і доцільними для визначеної спільності, що передбачає його комфортне існування і відчуття залученості до загального процесу становлення соціальних інститутів, формування громадських практик та ін. Наступним, подібним до попереднього, компонентом є соціальна активність – висока міра залученості соціального актора до соціальних практик взаємодії, обміну, допомоги, взаємодопомоги, пошуку інформації, участі у значущих для нього подіях, з метою досягнення власних цілей та допомоги іншим акторам у досягненні їхніх цілей. Багато в чому два попередніх компоненти пов'язані із соціальною ініціативою, яку компонент соціального капіталу потрібно розуміти як виявлення волі індивіда на те, щоб внести зміни/корективи у існуючий стан речей задля поліпшення ситуації, що стосується не лише його власного особистого простору, а й просторів інших індивідів, груп індивідів, соціальних організацій, інститутів, спільностей, країни та суспільства загалом.

Також до системи складових соціального капіталу входять компоненти, що виконують захисну функцію. Ризик – обов'язкова складова соціальної взаємодії, що виражається у потенційних загрозах, що виникають при взаємодії соціальних суб'єктів між собою, виражаючись у результатах діаметрально протилежних від очікуваних, втратах різної величини, розповсюдженні конфіденційної інформації та ін. Ще одним елементом є контроль – спрямована на деякий об'єкт система дій, яка забезпечує

отримання повної інформації про даний об'єкт з метою подальшого впливу на його дії. Якщо соціальний суб'єкт з певних причин не може довіритися, він застосовує контроль. Водночас контроль дає змогу триматися тій кооперації, в основі якої не лежить довіра, або ж існує дефіцит довіри. Так, дефіцит довіри компенсується контролем. Зокрема, контроль може виступати як страховка і за наявності доволі високого рівня довіри. І завершує набір захисних функціональних елементів – недовіра – негативна морально-етична та прагматична оцінка соціальним суб'єктом деякого соціального об'єкта з позицій його надійності й відповідності потребам індивіда, яка виступає настановою на обмеження або припинення взаємодії з цим об'єктом, паралельно формуючи подібне ставлення до таких соціальних об'єктів.

Усі вищезазначені функціональні елементи взаємозв'язані між собою. Кожен з цих елементів виконує ряд функцій, спрямованих на забезпечення життєдіяльності соціального капіталу. Теоретична інтерпретація кожного з цих елементів дає змогу розуміти сенс, детермінований контекстом соціального капіталу.

Отже, соціальний капітал є структурно-функціональним утворенням. Теоретична модель структури соціального капіталу відповідно до класичного структурно-функціонального аналізу є деякою системою, в якій структурними компонентами виступає мережа зв'язків акторів, а функціональними – елементи, що дають змогу цим зв'язкам утворюватися, триматися, зумовлюючи функціонування, підтримання життєдіяльності та розвитку соціального капіталу. Існуючи на різних рівнях соціальної структури суспільства (індивідуальному, груповому, соціальному), соціальний капітал водночас залежить від кожного з цих рівнів. Мережа соціальних інститутів суспільства та сфери суспільного життя об'єднані через індивідуальні соціальні капітали, згруповані відповідно до сфер інтересу. Там, де соціальні організації не залучені до процесу взаємодії, потенційно можуть бути залученими соціальні капітали індивідів, які є представниками тих чи тих соціаль-

них інститутів, організацій, об'єднань, груп. Якщо всі сфери суспільства об'єднані між собою через безліч соціальних капіталів, швидкість розповсюдження інформації висока та інші види обміну є доволі оперативними. Так, за розвинуеного соціального капіталу суспільство діє як злагоджений механізм. Ефективність дії соціального капіталу переважно залежить від присутності функціональних елементів у його структурі, оскільки структурно (статично) у вигляді мережі знайомств соціальний капітал так і буде залишатися потенційним ресурсом. Його життєдіяльність та дієвість зумовлюються функціональними зв'язками в мережі знайомств.

Література

1. Степаненко В.П. Социальный капитал в социологической перспективе: теоретико-методологические аспекты исследования / В.П.Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – С. 24–41.
2. Бурдые П. Формы капитала / П.Бурдые // Западная экономическая социология : Хрестоматия современной классики. – М., 2004. – С. 519–536.
3. Бурдые П. Практический смысл / П.Бурдые. – СПб., 2001.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж.Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 122–139.
5. Putnam R.D. Bowling Alone: America's declining social capital / R.D.Putnam // Journal of Democracy 6:1, Jan 1995. – P. 65–78.
6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М., 2004.
7. Экономический словарь [Электронный ресурс] / http://mirslovarei.com/content_eco/socialnyj-kapital-social-capital-72135.html
8. Соціологія : енцикл. словник / за ред. В. І. Воловича. – К., 1998.
9. Демкив О. Социальный капитал: теоретические основания исследования и операционные параметры / О.Демкив // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 99–111.